

un percentatge d'execucions més elevat respecte al conjunt de la seva població són agrícoles: la Conca de Barberà (0,47 %), la Terra Alta (0,38 %), les Garrigues (0,37 %), el Moianès (0,30 %), el Priorat (0,28 %), la Ribera d'Ebre (0,27 %), el Baix Penedès (0,27 %), la Garrotxa (0,25 %) i Osona (0,22 %). El tant per cent de repressió global (no tan sols els executats) manté aquesta tònica: la Conca de Barberà (13,81 %), la Garrotxa (12,36 %), el Moianès (11,57 %), les Garrigues (10,38 %), la Selva (10,09 %) i la Terra Alta (9,74 %). Es tracta de comarques en què el problema rabassaire havia estat més accentuat els anys anteriors; més enllà de la facilitat per identificar inculpats i la creació d'una xarxa «professional» de delators, la passada de comptes és innegable —probablement només comparable amb els morts provocats pels *incontrolats* de l'estiu del 1936. L'equivalència també es manté si ens fixem en quins van ser els sectors professionals més perjudicats arran de les execucions: el 34,4% (1.155) treballaven en el sector primari (agricultura, ramaderia, caça, pesca i mineria); el 25,46% (855), en el secundari (activitat artesanal i industrial manufacturera), i el 25,67% (862), en el terciari (serveis). Evidentment parlem de percentatges sobre el total de població comarcal. No són, per tant, xifres absolutes: a les comarques urbanes i industrials hi ha més executats.

En resum, doncs, els sumaríssims constitueixen molt més que la simple imatge estàtica de la repressió franquista. Són, en definitiva, un retrat de la riquesa civil, social i política de la Catalunya del primer terç del segle passat i de com el *Nuevo Estado* va crear la maquinària judicial per liquidar-la.

Gemma Domènech i Casadevall. 2015. *Tell. El llop solitari de l'exili català*. Barcelona: Editorial Dux, 268 p.

JORDI FONT AGULLÓ

Director del Museu Memorial de l'Exili (la Jonquera, Espanya) · orcid.org/0000-0002-6523-8197
<http://dx.doi.org/10.7238/fit.voi4.3089>

Segurament era inevitable que una investigadora com Gemma Domènech, que té una llarga trajectòria dedicada a la recerca a l'entorn de l'arquitectura moderna a la Catalunya del primer terç del segle xx, acabés

fent diverses aportacions estretament connectades amb l'exili republicà. En efecte, l'estudi del patrimoni arquitectònic català vinculat al corrent racionalista comporta trobar-se amb arquitectes perseguits i depurats per la dictadura franquista i, òbviament, també amb d'altres d'exiliats. Sovint, alhora, suposa redescobrir una obra gairebé oculta o desnaturalitzada que cal posar en valor. És un passat no prou reconegut que ens ajuda a fonamentar una evidència, moltes vegades poc argumentada: que la Catalunya contemporània, amb Barcelona al capdavant, és indescribable del caràcter modern de la seva arquitectura i urbanisme. Òbviament, això té una explicació que hauríem de vincular al teixit socioeconòmic del país i també a l'existència d'un grup important d'arquitectes i tècnics del període de preguerra, com l'imprescindible GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània) i tota una plèiade de joves arquitectes que, sense formar part del grup, treballaven influïts per les idees progressistes que circulaven en l'àmbit de la construcció i l'habitatge. Tots ells eren veritables pioners la majoria dels quals també estaven molt compromesos amb el "moment" republicà que respirava tot el país. Aquest fou el cas de l'aleshores jove Jordi Tell, el protagonista d'aquesta investigació que, com subratlla el prologuista del llibre, Joaquim Nadal, resulta tan trepidant com la vida mateixa del protagonista.

Efectivament, el lector es troba davant d'un veritable "homme d'action" dels densos anys trenta seguint el model preconitzat per André Malraux que, al seu torn, era un admirador empedreït de T.E. Lawrence, el paradigma de l'encarnació de la barreja entre compromís per una causa, acció i aventures perilloses. Jordi Tell, nascut el 1907 en el si d'una família benestant barcelonina, encaixa perfectament en aquest perfil de jove dinàmic a qui les circumstàncies del seu temps el duren a destins inesperats i a haver d'afrontar algunes situacions insòlites. De fet, una de les seves destinacions serà Mèxic, on cal buscar l'origen de la investigació, com explica a l'epíleg l'autora de l'estudi. Concretament, durant un congrés sobre la presència catalana en aquell país —en què l'autora hi havia presentat una ponència sobre l'arquitecte exiliat Emili Blanch—, l'historiador José María Murià, fill de l'escriptor Josep Maria Murià, la va posar sobre la pista d'un vell amic del seu pare: l'arquitecte, també exiliat, Jordi

Tell. Aquest venturós contacte va permetre forjar aquest assaig en què la vida apassionant de Jordi Tell comporta que l'anàlisi de l'obra arquitectònica quedi en un segon terme. Sens dubte, l'obra arquitectònica de Jordi Tell té interès, com demostra Gemma Domènech en el resseguiment que en fa. Això no obstant, és escassa i dispersa en la Catalunya i l'Espanya dels anys de la Segona República i la Guerra Civil. Després, ja en l'exili, sovint es difumina l'autoria dels seus projectes perquè ha de treballar en despatxos d'altri, com succeirà a Mèxic i, sobretot, a Noruega als anys seixanta. Aquesta hipotètica mancança de la recerca queda sobradament compensada per l'exuberància de la trajectòria política i vital de Jordi Tell que tan bé es reflecteix en una narració molt ben construïda.

Si, en un principi, l'escassetat d'edificis catalogables podria haver decebut l'autora de la recerca, és fàcil concebre la satisfacció continuada que devia proporcionar-li el fet d'afrontar la trajectòria d'un arquitecte racionalista poc conegut, però que alhora havia participat en els Fets d'Octubre de 1934 com a militant d'Estat Català; que, arran d'aquesta significació, s'havia hagut d'exiliar a Berlín; que havia parat literalment a cops de puny, juntament amb altres catalans com Eugeni Xammar, Ricard Boadella o Jaume Gascón, l'aixecament feixista del 18 de juliol a l'Ambaixada espanyola de la capital alemanya; que havia estat detingut diverses vegades per la Gestapo; que havia estat presoner de Franco a Galícia el 1937; que havia encapçalat una fugida heroica de l'Espanya nacional en plena Guerra Civil fins a la Bretanya; que havia esdevingut diplomàtic de la República espanyola a Noruega, on tenia com a ajudant un encara desconegut Willy Brandt, o encara que al costat de Manuel Serra i Moret i de Jesús Galíndez, el 1948 havia treballat per al govern Albornoz de la República a l'exili en les reunions de l'Assemblea de l'ONU. És clar que no era estrany que formés part de la delegació diplomàtica de la República espanyola a les Nacions Unides si tenim en compte que un dels amics noruecs de Jordi Tell, conegut en els anys de l'ocupació nazi, era Trygve Haldevan Lie, que serà el secretari general de les Nacions Unides després de la Segona Guerra Mundial.

Podríem seguir enumerant una gesta darrere de l'altra fins a arribar als mateixos anys del tardofranquisme i de la Transició a la democràcia en què, per exemple, Jordi Tell va jugar un paper important en l'intent

que es concedís el Nobel de la Pau a Lluís Maria Xirinacs. Tampoc no podem deixar d'esmentar els contactes amb Josep Tarradellas a l'exili o la participació en la reconstrucció del socialisme català. Recordem en aquest sentit la seva relació íntima amb Willy Brandt, així com la coneixença de membres destacats de la socialdemocràcia escandinava, atès que el mateix Tell milità, amb un càrrec local, en una de les formacions socialdemòcrates noruegues. Potser, tot i que acabarà simpatitzant amb Esquerra Republicana en el context de les seves anades i vingudes de finals dels anys setanta i els vuitanta, seria interessant continuar aprofundint en el possible paper de Jordi Tell en la reconfiguració de l'espai socialista a Catalunya i a Espanya. És coneguda i demostrada en altres recerques l'aposta de la socialdemocràcia europea per enfortir els socialistes en el context de l'esquerra catalana i espanyola (A. MUÑOZ SÁNCHEZ, *El amigo alemán. El SPD y el PSOE de la dictadura a la democracia*, Barcelona: RBA, 2012).

Es tracta, doncs, d'una investigació densa, molt ben travada i documentada, que compta amb el valor afegit d'haver consultat la nombrosa correspondència de Jordi Tell, sobretot amb la seva mare, durant els anys convulsos de la Guerra Civil, el conflicte mundial i el seu mogut exili. Aquesta documentació familiar permet entrar en l'espai més íntim d'aquest home valent i aventurer. Casat diverses vegades, viatger incansable, capacitat per començar de zero no poques vegades i per refer el seu cicle vital i professional, Jordi Tell es revela com un exiliat de segona en el sentit que, no essent una primera figura política o intel·lectual, sí que va jugar un paper clau en determinats esdeveniments, en certs casos, dolorosos, como ara quan, després de molts esforços diplomàtics amb altres col·laboradors, no va poder impedir que l'Espanya de Franco fos admesa a la comunitat internacional. El pols narratiu de l'autora transmet eficaçment aquests moments en què l'entusiasme de l'acció política, després de l'evidència del fracàs, es converteix en aïllament i una decepció profunda. Aquests contrastos es reflectiran en l'actitud vital d'un Jordi Tell que també patirà de l'enyorança de la família de Barcelona i del desarrelament, tan vinculats a les situacions d'exili, cosa que el portarà a sentir-se com un llop solitari però sempre a l'aguait dels moviments de l'interior. Sens dubte, aquest estudi biogràfic és una aportació de primer

nivell als estudis de l'exili republicà i palesa, de manera fefaent, que hi ha encara molts aspectes —com podria ser el cas de la geografia exílica— i personatges que, sense pertànyer a la primera línia política o artística, mereixen ser investigats. Les vicissituds que va viure Jordi Tell el fan un cas ben singular. Costa d'imaginar un viatge de dos mesos, en plena Segona Guerra Mundial, de Suècia a Mèxic passant per Moscou, Tòquio i San Francisco. Així de trepidant fou, però, la vida d'aquest arquitecte racionalista català. I aquesta és només una de les moltes peripècies que pot descobrir el lector en aquest estudi innovador i amè.